

SKADESTÅNDSSKYLDIGHET VID RÄTTIGHETS- KRÄNKNINGAR PÅ ARBETSMARKNADEN

Av Clarence Crafoord¹ och Sebastian Scheiman²

Den som vägrar följa en kollektivavtalsföreskrift som innebär att enskildas rättigheter enligt Europakonventionen kränks ska inte kunna bli skadeståndsskyldig. Detta är den huvudsakliga innebörden av en färsk och uppmärksammas dom från Arbetsdomstolen, AD 2012 nr 74. Författarna kommenterar denna och andra domar där frågan om skadeståndsansvar kan uppkomma för privata rättssubjekt på den svenska arbetsmarknaden vid kränkningar av rättigheterna enligt Europakonventionen har varit föremål för prövning.

I. INLEDNING

Den som vägrar följa en kollektivavtalsföreskrift som innebär att enskildas rättigheter enligt Europakonventionen kränks ska inte kunna bli skadeståndsskyldig. Detta är den huvudsakliga innebörden av en färsk och uppmärksammas dom från Arbetsdomstolen, AD 2012 nr 74.³ Men vad ska gälla i en situation där en enskild begär skadestånd av en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation som har kränkt den enskildes rättigheter enligt Europakonventionen?

Europadomstolens syn på saken är att om man, som i Sverige, väljer att delegera makten över arbetsmarknaden från staten till privata parter, det vill säga arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, måste dessa parter även ta ansvar för sina egna övertramp.

I fallet *Evaldsson m.fl. mot Sverige*⁴ (*Evaldsson II*), uttalade Europadomstolen bland annat följande:

“[D]et har överlämnats till parterna på arbetsmarknaden att reglera löner och diverse andra arbetsvillkor genom kollektivavtal [...] det finns ingen statlig myndighet som övervakar att dessa överenskommelser efterföljs” (vår översättning).⁵

“[E]tt system som, likt i det aktuella fallet, i realiteten delegerar makten att lagstifta eller reglera viktiga arbetsrelaterade frågor till oberoende organisationer som agerar på den marknaden kräver att dessa organisationer hålls ansvariga för sitt agerande” (vår översättning och kursivering).⁶

1 Jur. kand. och chef för Centrum för rättvisa.

2 Jur. kand. och jurist vid Centrum för rättvisa.

3 Dom den 24 oktober 2012.

4 Appl. no. 75252/01, dom den 13 februari 2007.

5 Se *Evaldsson II*, para 54.

6 Se *Evaldsson II*, para 63.

Arbetsdomstolen slog redan i AD 1998 nr 17, det så kallade *Kellermanmålet*, fast att sådana artiklar i Europakonventionen som kan vara av betydelse i förhållandet mellan enskilda parter på arbetsmarknaden ska kunna tillämpas i tvister mellan dem.

I *Kellermanmålet* aktualiserades även frågan om huruvida det ska utgå sanktioner i form av skadestånd eller annat för den händelse att en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation kränker en rättighet i konventionen. Då det till slut konstaterades att det i *Kellermanmålet* inte skett någon kränkning av Europakonventionen ansåg sig Arbetsdomstolen dock sakna anledning att gå in närmare på skadeståndsfrågan. Men i domen konstaterar Arbetsdomstolen följande:

”Skulle konventionen exempelvis innefatta inskränkningar i den fackliga konflikt rätten utöver dem som följer av medbestämmandelagen, kommer det att saknas uttryckliga regler om de *sanktioner i form av skadestånd eller annat som skall drabba den som bryter mot fredsplikten*” (vår kursivering).

I AD 2001 nr 20 (*Evaldsson I*) fastslog Arbetsdomstolen följande:

”Skulle konventionen exempelvis innefatta ett mera vidsträckt skydd för den negativa föreningsrätten än vad som tidigare funnits, kommer det att saknas uttryckliga regler om de *sanktioner i form av skadestånd eller annat som skall drabba den som bryter mot artikel 11*” (vår kursivering).

Arbetsdomstolen gjorde i *Evaldsson I* dessutom ett ställningstagande som upprepades från *Kellermanmålet*:

”Detta innebär att konventionen kan tillämpas direkt av domstolar och myndigheter i Sverige (se prop. 1993/94:117 s. 33) och att *sådana artiklar i konventionen som kan vara av betydelse i förhållandet mellan enskilda skall kunna tillämpas i tvister mellan dem*” (vår kursivering).

I juli 2012 kom dock en dom från Stockholms tingsrätt⁷ som, om den skulle stå sig i högre instanser, innebär att det i stället är staten och därmed ytterst skattebetalarna som ska bära ansvaret när arbetsgivar- eller arbetstagarorganisationer kränker enskildas rättigheter enligt Europakonventionen.

7 Mål nr T 11087-09.

Bakgrunden i fallet är att fackförbundet Svenska Byggnadsarbetareförbundet (Byggnads) för några år sedan drev Linköpingsföretagaren Henrik Gustavssons byggföretag HGS Linköping AB (HGS) i konkurs genom en blockad. Detta sedan HGS inte gått med på Byggnads krav på ett kollektivavtal med så kallade granskningsavgifter. Därefter har Gustavsson krävt skadestånd av Byggnads. Målet ligger i skrivande stund i Svea hovrätt,⁸ som meddelade prövningstillstånd den 21 september 2012. Målet kommer redogöras för närmare nedan.

I ytterligare ett mål, som för närvarande ligger för prövning i Helsingborgs tingsrätt,⁹ har sex oorganiserade trädgårdsanläggare (Trädgårdsanläggarna) stämt *både* arbetstagarorganisationen Svenska Kommunalarbetareförbundet (Kommunal) *och* arbetsgivarorganisationen Skogs- och Lantarbetsgivarförbundet (SLA) och begärt skadestånd av båda. Detta för att det kollektivavtal dessa parter upprättat gemensamt har lett till att Trädgårdsanläggarna under flera års tid har tvingats betala 1,5 procent av sin lön till Kommunal. Enligt Trädgårdsanläggarna har detta inneburit att deras äganderätt och rätt till föreningsfrihet enligt Europakonventionen har kränkts. Vi återkommer även till detta mål nedan.

Om en arbetsgivare hindrar anställda från att utöva sina fackliga rättigheter kan det tyckas självklart att det är arbetsgivaren, inte staten, som ska ta ansvar för denna kränkning. Om det istället är en arbetsgivar- eller en arbetstagarorganisation – eller båda tillsammans – som går över gränsen, genom att vilja tvinga igenom ett avtal som strider mot Europakonventionen, uppstår frågan om det finns någon grund för att ansvaret för detta ska skjutas över på staten och skattebetalarna.

Det är den principfråga som Helsingborgs tingsrätt och Svea hovrätt nu måste ta ställning till – och det är också den grundläggande frågan för denna framställning.¹⁰

Vi kommer i det följande inledningsvis kommentera de tre ovan nämnda fallen: AD 2012 nr 74, Gustavsson mot Byggnads och Trädgårdsanläggarfallet. Därefter berör vi kort frågan om privata subjekts ansvar för kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen i allmänhet, varefter vi avslutningsvis återvänder till frågan om grunden för ansvaret vid rättighetskränkningar för parter på den svenska arbetsmarknaden.

8 Mål nr T 7280-12.

9 Mål nr T 4110-10.

10 Vi är tillsammans med jur. kand. Gunnar Strömmer ombud för Henrik Gustavsson i fallet mot Byggnads samt ombud även för Trädgårdsanläggarna i fallet mot Kommunal och SLA.

2.AD 2012 NR 74

I detta fall hade Svenska Elektrikerförbundet (Elektrikerförbundet) begärt skadestånd av tre bolag i elinstallationsbranschen samt av den kollektivavtalslutande arbetsgivarorganisationen, Elektriska Installatörsorganisationen (EIO). Grunden för skadeståndsyrkandet var ett påstått kollektivavtalsbrott. Mellan EIO och Elektrikerförbundet gällde kollektivavtal avseende elektriska installationsarbeten, det så kallade installationsavtalet. Enligt 13 kap. § 1 installationsavtalet gällde mellan kollektivavtalsparterna även avtalet om inkassering av fackföreningsavgifter och kontrollavgifter (inkasseringsavtalet). De tre bolag som Elektrikerförbundet beslutade sig för att stämma var medlemmar i EIO och bundna av installationsavtalet och inkasseringsavtalet i förhållande till Elektrikerförbundet.

Inkasseringsavtalet innehöll bland annat en bestämmelse om att arbetsgivare vid varje löneutbetalning skulle göra avdrag med av arbetarparten beslutad procentdel av bruttolön för kontrollavgift för samtliga anställda som arbetar inom vad som definierats som ”Svenska Elektrikerförbundets installationsavtalsområde”.

Enligt kollektivavtalet skulle avdraget belopp inbetalas till av Elektrikerförbundet anvisat konto inom 30 dagar efter senaste avlöningstillfälle i redovisningsperioden.

De tre svarandebolagen hade, beträffande ett antal montörer som inte är medlemmar i något fackförbund, underlåtit att betala in kontrollavgiften eller betalat in kontrollavgiften för sent. Tvisten i fråga rörde således om bolagen därigenom gjort sig skyldiga till skadeståndsgrundande kollektivavtalsbrott.

Att Elektrikerförbundet valde att driva detta fall kan tyckas förvånande, med tanke på att Europadomstolen redan 2007 underkände ett liknande system för lönegranskning som Byggnads tillämpat, på grund av att det stod i strid med äganderättsskyddet i artikel 1 i första tilläggsprotokollet till Europakonventionen (P1-1).¹¹

Arbetsdomstolen fann – föga överraskande, med tanke på ovanstående – att systemet med kontrollavgifter som det hanterats av Elektrikerförbundet, på motsvarande sätt som Byggnads granskningsarvodet i *Evaldsson II*, hade stått i strid med artikel 1 i P1-1.

11 Se Evaldsson II.

Intresset av att hindra kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen talar, enligt Arbetsdomstolens mening, ”starkt för att arbetsgivarna inte ska åläggas att betala skadestånd till Elektrikerförbundet för att de inte har följt en kollektivavtalsföreskrift när det skulle ha inneburit att vissa arbetstagares rättigheter enligt Europakonventionen skulle ha kränkts”. Mot den bakgrunden avslogs Elektrikerförbundets talan.

En motsatt utgång i målet hade inneburit att den som, i händelse av motstridighet mellan Europakonventionen och ett kollektivavtal, väljer att agera i enlighet med Europakonventionen, skulle kunna ådra sig ett skadeståndsansvar. Att en sådan ordning både vore orimlig och ologisk följer redan av att Europakonventionen utgör svensk lag sedan 1995.¹²

3. HENRIK GUSTAVSSON ./. SVENSKA BYGGNADSRARBETARE-FÖRBUNDET

Bakgrunden i detta mål är, som nämnts ovan, att företagaren Henrik Gustavsson ägde och drev byggföretaget HGS Linköping, som i juni 2006 försattes i blockad av fackförbundet Byggnads. Detta sedan HGS, efter samråd och med stöd av bolagets tre anställda som inte var medlemmar i Byggnads, avböjt att teckna ett kollektivavtal som innehöll så kallade granskningsavgifter.

Under Byggnads pågående blockad mot HGS underkändes dessa granskningsavgifter – i nyss nämnda kollektivavtal – av Europadomstolen i målet *Evaldsson II*. Den bristande redovisningen av granskningsavgifterna från fackförbundets sida konstaterades utgöra en kränkning av Europakonventionen.

I april 2007 tecknade Byggnads och arbetsgivarorganisationen Sveriges Byggindustrier ett nytt kollektivavtal där reglerna om granskningsavgifter var avskaffade. I juni samma år kunde HGS till slut teckna kollektivavtal med Byggnads utan regler om granskningsavgifter varvid Byggnads hävde sina stridsåtgärder. Kort därefter gick HGS i konkurs. I konkursförvaltarens förvaltarberättelse anges att blockaden synes ha varit den huvudsakliga orsaken till obeståndet.

Som nämnts väckte Henrik Gustavsson talan mot Byggnads vid Stockholms tingsrätt med yrkande om ekonomiskt och ideellt skadestånd jämte ränta. Som grund angavs att Byggnads, genom att under ett års tid ha vidtagit stridsåtgärder mot HGS med krav på HGS att teckna kollektivavtal med innehåll i strid med Europakonventionen, har orsakat HGS både ideell och ekonomisk

12 Införlivad genom SFS 1994:1219.

skada. Gustavsson menade vidare att stridsåtgärderna var i strid med HGS föreningsfrihet enligt artikel 11 i Europakonventionen och dess äganderätt enligt första artikeln P1-1.

Byggnads bestred yrkandena och gjorde bland annat gällande att skadeståndsansvar för privata rättssubjekt inte kan uppkomma vid kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen och hänvisade till NJA 2007 s. 747, *Trygg-Hansamålet*.

Parterna i målet kom överens om att frågan om skadeståndsansvaret skulle prövas genom mellandom. Tingsrätten bestämde mellandomstemat till: ”Kan skadeståndsansvar för privata rättssubjekt på den svenska arbetsmarknaden uppkomma vid kränkningar av rättigheterna enligt Europakonventionen?”.

Henrik Gustavssons talan avslogs i tingsrätten, främst med hänvisning till *Trygg-Hansamålet* och med argumentet att skadeståndsansvar hade varit en oförutsebar konsekvens för Byggnads när de höll Gustavsson i blockad. Vi återkommer till frågan om förutsebarhet nedan.

4. TRÄDGÅRDSANLÄGGARNA

Bakgrunden i detta fall är att sex oorganiserade trädgårdsanläggare, som är eller har varit anställda av två företag som bedriver trädgårds- och anläggningsarbeten i Skåne, under flera år tvingades betala 1,5 procent av sin lön i granskningsavgifter till Kommunal.

Trädgårdsanläggarna har under sina respektive anställningar haft fast tidlön. Verksamheten bedrivs inom ett område där SLA och Kommunal tecknar kollektivavtal. Med undantag för en av Trädgårdsanläggarna, som gick med i Kommunal en kort period under 2006 i syfte att få tillgång till redovisning rörande de granskningsavgifter som han erlagt, var ingen av Trädgårdsanläggarna medlem i någon fackförening under den för målet relevanta perioden.

Trädgårdsanläggarna har i Helsingborgs tingsrätt väckt talan mot både SLA och Kommunal med yrkande om ekonomiskt och ideellt skadestånd jämte ränta. Som grund för sin talan gör Trädgårdsanläggarna gällande att deras negativa föreningsfrihet har kränkts genom att de mot sin vilja har tvingats att betala 1,5 procent av sina bruttolöner i granskningsavgifter till en fackförening med en politisk agenda som de vare sig vill vara med i eller på annat sätt stödja. Skyldigheten för dem att betala granskningsavgifter har grundats på det kollektivavtal som gällt för deras respektive anställningar. Den enda möjligheten de hade för att undvika att betala granskningsavgifter var att gå med i en annan fackförening.

Därutöver har uttaget av granskningsavgifter enligt Trädgårdsanläggarna inneburit en kränkning av deras rätt till respekt för sin egendom enligt P1-1. Det som anges som grund för detta är att Kommunal inte har redovisat hur inkomsterna från granskningsverksamheten har använts – och att det därmed inte kan uteslutas att inkomsterna har använts till förbundets allmänfackliga verksamhet. Enligt Trädgårdsanläggarna har det dessutom inte skett någon lönegranskning som har kommit dem till del, samtidigt som de inte heller har haft något behov av lönegranskning eftersom de har haft fasta löner.

Både Kommunal och SLA har motsatt sig yrkandena. Kommunal har bland annat gjort gällande att tillämpligt kollektivavtal ålägger arbetsgivaren att betala avgift för granskningsverksamhet; att arbetsgivaren kan dra avgifterna från arbetstagares lön; och att Kommunal under aktuell period har utfört gransknings-arbete. Någon återbetalningsskyldighet föreligger därför inte. Enligt Kommunal kan privata rättssubjekt inte direkt på Europakonventionen grunda rätt till skadestånd från annat privat rättssubjekt.

SLA anser å sin sida att Trädgårdsanläggarna har ett ”mycket väl underbyggt käromål såvitt talan avser Kommunal”.¹³ Beträffande talan riktad mot arbetsgivarorganisationen SLA ställer sig SLA emellertid frågande och ”kan ej finna vilken rättslig grund som åberopas gentemot SLA”,¹⁴ varom mera nedan.

4. I VILKET ANSVAR HAR ARBETSGIVARORGANISATIONEN?

Intäkterna från granskningsavgifterna har tillfallit Kommunal. Dessutom, framhåller arbetsgivarorganisationen SLA, är det enbart Kommunal som drivit på för att granskningsavgifterna skulle finnas kvar i kollektivavtalet, medan SLA velat få bort dem.

Eftersom det är Kommunal som har erhållit intäkterna från granskningsavgifterna har Trädgårdsanläggarna valt att rikta det ekonomiska skadeståndskravet enbart mot Kommunal.

Däremot, när det gäller det ideella skadeståndet på grund av kränkningarna av Trädgårdsanläggarnas rättigheter enligt artikel 11 och P1-1 i Europakonventionen, bygger deras talan på att det är kollektivavtalet som har lett till att Trädgårdsanläggarna lidit ekonomisk och ideell skada. Både arbetstagar- och arbetsgivarorganisationen svarar för hur kollektivavtalet har utformats och att det har skrivits på. Trädgårdsanläggarna menar därför att SLA och Kommunal som avtalsparter har ett gemensamt ansvar för det aktuella kollektivavtalets innehåll. Kollektivavtalet har varit en nödvändig förutsättning för avgifts-

¹³ Se SLA:s svaromål den 5 oktober 2010, s. 7, i mål nr T 4110-10 i Helsingborgs tingsrätt.

¹⁴ A.a.

uttaget och Kommunal och SLA har därmed bidragit till samma skada. Trädgårdsanläggarna menar därför att båda parter är solidariskt skadeståndsansvariga.

Parterna i målet har även i detta mål kommit överens om att frågan om skadeståndsansvaret ska prövas genom mellandom. Tingsrätten bestämde mellandomstemat till: ”Kan skadeståndsansvar för privata rättssubjekt på den svenska arbetsmarknaden uppkomma vid kränkningar av rättigheterna enligt Europakonventionen?”.¹⁵

Målet ska i skrivande stund sättas ut till huvudförhandling.

5. SKADESTÅNDSSKYLDIGHET FÖR PRIVATA SUBJEKT PÅ ARBETSMARKNADEN

5.1 INLEDNING

Europadomstolen har i sin praxis under senare år allt mer betonat nationella domstolars ansvar att tillse att enskildas rättigheter inte kränks av andra enskilda subjekt. Fallet *Khurshid Mustafa och Tarzibachi mot Sverige*¹⁶ från 2008 är ett exempel på detta. I domen framhåller Europadomstolen bland annat följande:

”Det kan medges att domstolen rent teoretiskt inte är skyldig att pröva tvister av rent privat natur. Med det sagt kan den inte i sitt utövande av den europeiska övervakningen som ålagts den förhålla sig passiv när en nationell domstols tolkning av en rättsakt vare sig det är ett testamente, ett enskilt avtal, ett offentligt dokument, en lagstadgad föreskrift eller en administrativ utövning framstår som oskälig, godtycklig, diskriminerande eller allmänt oförenlig med de principer som ligger till grund för Europakonventionen” (vår översättning).¹⁷

Som nämnts är Europadomstolen tydlig med att för det fall lagstiftaren, som i Sverige, väljer att delegera makten att reglera villkoren på arbetsmarknaden till oberoende organisationer, måste dessa organisationer kunna hållas ansvariga för sitt agerande.¹⁸

Som också nämnts har Arbetsdomstolen tidigare slagit fast att ”sanktioner i form av skadestånd eller annat skall drabba den som bryter mot artikel 11” – även om det saknas uttryckliga regler om detta.¹⁹

¹⁵ Mellandomstemat är således densamma som i *Gustavssonmålet*.

¹⁶ Appl. no. 23883/06, dom den 16 december 2008.

¹⁷ *Khurshid Mustafa och Tarzibachi mot Sverige*, para 33.

¹⁸ Se *Evaldsson II*, para 63.

¹⁹ AD 2001 nr 20.

I detta sammanhang ska framhållas att svensk rätt medger en utvidgning av befintliga skadeståndsregler genom praxis utan uttryckliga lagregler – det framgår bland annat av förarbetena till skadeståndslagen²⁰ och har flera gånger bekräftats genom domstolspraxis, varom mera nedan.

5.2 VAD SÄGER FÖRARBETENA?

I förarbetena till skadeståndslagen framhålls att lagen innehåller ett antal skadeståndsrättsliga regler av grundläggande och allmän natur och att den inte innefattar någon uttömmande reglering av den allmänna skadeståndsrätten. Vidare står att "[l]agen måste således kompletteras med de *oskrivna skadeståndsrättsliga grundsatserna som har utvecklats eller framledes kan komma att utbildas i rättslämningen*" (vår kursivering).²¹

Lagstiftaren lade i samband med införandet av skadeståndslagen en stor del av rättsutvecklingen i domstolarnas händer. Det sägs till exempel att "[d]et är betydelsefullt att lagstiftningen nu inte utformas så, att den försvårar en kontinuerlig anpassning av rättslämningen till den framtida utvecklingen. En långtgående detaljreglering bör därför undvikas. Riktpunkten bör istället vara att vissa vägledande huvudprinciper blir lagfästa inom det beständes ram, *samtidigt som det också för framtiden lämnas åt domstolarna att fylla ut ofullständigheterna i lagstiftningen*" (vår kursivering).²²

Vidare sägs beträffande ren förmögenhetsskada att "*lagstiftningen inte är avsedd att vare sig medföra någon ändring i gällande rätt eller utgöra ett hinder för en rättsutveckling genom praxis*" (vår kursivering).²³

Hur domstolarna under det senaste decenniet har använt sig av möjligheten att utveckla skadeståndsrätten genom praxis, framförallt på fri- och rättighetsområdet, anges nedan.

5.3 VISSA SLUTSATSER AV ARBETSDOMSTOLENS PRAXIS

I AD 2009 nr 89, det så kallade *Lavalmålet* (även känt som *Vaxholmsmålet*), fann Arbetsdomstolen vid sin prövning av om Byggnads m.fl. skulle bli skadeståndsskyldiga till följd av de enligt EU-rätten otillåtna stridsåtgärderna – men som var uttryckligen tillåtna enligt "svensk rätt" – att så var fallet och konstaterade bland annat följande i domskälen:

20 SFS 1972:207.

21 Se prop. 1972:5, s. 448.

22 A.a., s. 100.

23 A.a., s. 568.

”Enligt Arbetsdomstolens mening framgår det av EG-domstolens praxis att, beträffande icke-offentliga organ är det inte endast deras reglerande eller normerande verksamhet som träffas av EG-rätten utan även det faktiska handlandet, ’utövandet av den rättsliga autonomi’. Bolagets rättigheter gäller därför inte enbart mot staten utan även mot sådana privaträttsliga sammanslutningar som fackföreningar när de vidtar otillåtna stridsåtgärder.

De svenska fackföreningarna har ett stort mått av självbestämmande och avsevärda befogenheter när det gäller åtgärder för att förmå arbetsgivare att teckna kollektivavtal. De får anses ha utövat sin rättsliga autonomi när de vidtog stridsåtgärderna. Det framstår mot bakgrund härav som följdriktigt att skadeståndsansvar ska kunna utkrävas av de fackliga organisationerna. Huruvida skadeståndsansvar även skulle kunna tänkas åvila staten är en fråga som inte bör inverka på bedömningen.

Den ändamålsenliga verkan av EG-rätten skulle äventyras om inte de fackliga organisationerna skulle kunna åläggas att utge ersättning till bolaget för uppkommen skada till följd av de fackliga stridsåtgärderna.”

Genom *Kellermanmålet* och *Evaldsson I* står det klart att Europakonventionen kan åberopas i tvister mellan enskilda på arbetsmarknadens område och genom *Lavalmålet* är det också fastslaget att arbetsmarknadens parter kan bli skadeståndsskyldiga för de stridsåtgärder de vidtar i strid med EU-rätten.

Frågan som är uppe till prövning i *Gustavsson-* och *Trädgårdsanläggjarfallen* är om samma sak ska gälla om stridsåtgärderna står i strid med Europakonventionen, vilken som bekant också är en inkorporerad del av EU-rätten genom den så kallade Rättighetsstadgan²⁴.

I *Kellermanmålet* och *Evaldsson I* har Arbetsdomstolen kommit fram till att det inte förelegat några kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen. Men inför prövningen i Svea hovrätt respektive Helsingborgs tingsrätt i målen *Gustavsson-* och *Trädgårdsanläggjarfallen* är frågan om motparterna har brutit mot någon artikel i Europakonventionen inte aktuell – istället är det den principiella ansvarsfrågan för det fall en kränkning har ägt rum som saken gäller: kan skadeståndsansvar för privata rättssubjekt på den svenska arbetsmarknaden uppkomma vid kränkningar av rättigheterna enligt Europakonventionen?

5.4 VISSA SLUTSATSER AV HÖGSTA DOMSTOLENS PRAXIS

Att ideellt skadestånd kan dömas ut av svensk domstol vid kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen har klarlagts genom flera avgöranden från

24 EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna (2000/C 83/02).

Högsta domstolen.²⁵ I de aktuella domarna konstaterar Högsta domstolen att förklaringen till att rättighetskränkningar har utlöst ett skadeståndsrättsligt ansvar för staten är artikel 13 i Europakonventionen och det krav som följer av den bestämmelsen om att det ska finnas ett nationellt effektivt rättsmedel vid kränkningar av konventionsrättigheterna. På detta sätt har ett nationellt rättighetsskydd av betydelse kommit att utvecklas.²⁶

Den för denna framställnings centrala fråga om enskilda subjekts skadeståndsansvar i förhållande till andra enskilda subjekt kom upp i *Trygg-Hansamålet*, varför målet är intressant även i det sammanhang som denna text behandlar, trots att sakomständigheterna och rättighetsfrågorna i detta fall var vitt skilda från dem som gäller i situationer där arbetsgivar- och arbetsstagarorganisationers åtgärder kränker fri- och rättigheter på arbetsmarknaden.

Målet rörde en försäkringstagare som bevakats i smyg av sitt försäkringsbolag. Försäkringstagaren krävde försäkringsbolaget på ersättning för intrång i sitt privatliv med åberopande av bland annat artikel 8 i Europakonventionen.

Efter att ha konstaterat att dittillsvarande praxis rört skadeståndsansvar för staten fastslog Högsta domstolen bland annat följande:

”I fråga om skadeståndsansvar för enskilda ställer sig saken annorlunda. Särskild vikt måste då fästas vid att enskilda skall kunna förutse de rättsliga följderna av sitt handlande. Europakonventionens innehåll har i väsentliga delar skapats genom Europadomstolens praxis. Europadomstolens tolkning är dynamisk och konventionen tolkas i ljuset av den allmänna utvecklingen och rådande samhällsförhållanden. Det kan då vara förenat med svårigheter för enskilda att förutse vad som kan strida mot art. 8 Europakonventionen. Än mer överraskande blir det om den enskilde åläggs en skadeståndsskyldighet som inte framgår vare sig av konventionens text eller av Europadomstolens praxis.”

25 Se NJA 2005 s. 462, NJA 2007 s. 295, NJA 2007 s. 584, NJA 2009 N 70, NJA 2010 s. 363 och NJA 2012 s. 211.

26 Se för reflektioner kring detta Percy Bratt och Jan Södergren, *Europakonventionens tillämpning i det inhemska systemet*, ERT 2000, s. 407 ff., Clarence Crafoord, *Inhemska gottgörelse för kränkning av Europakonventionen*, ERT 2001, s. 519 ff., Jan Kleineman, *Europakonventionen och den svenska skadeståndsrättens utveckling*, JT 2008-09, s. 546 ff., Göran Lysén, *Två rättsfall från HD: Förvirrade köpphästar eller ny brytningstid?*, ERT 2005, s. 645 ff., Philip Mielnicki, *Europakonventionen och skadeståndsrätten – till vägs ände?*, JT 2008-09, s. 357 ff., Märten Schultz, *Skadeståndsrätten i de mänskliga rättigheternas tjänst*, JT 2007-08, s. 140 ff., Wiweka Warnling-Nerep, *Skadeståndstalan mot staten – en allt vanligare företeelse?*, JT 2004-05, s. 170 ff., Karin Åhman, *Skadestånd på grund av konventionsbrott – eller har HD blivit naturrättare?*, JT 2005-06, s. 424 ff., samt Skadestånd och Europakonventionen, SOU 2010:87.

Det framgår av Högsta domstolens formulering att det inte en gång för alla klarlagts att endast staten kan ådra sig skadeståndsskyldighet vid kränkningar av rättigheterna i Europakonventionen. Det följer också till exempel av NJA 2009 s. 463, det så kallade *Kommunmålet*.

Trygg-Hansamålet rörde rent privaträttsliga förhållanden. Men på arbetsmarknaden talar vi inte om vilka privaträttsliga relationer som helst. Parterna ägnar sig i praktiken åt både lagstiftning och myndighetsutövning. Svenska Byggnadsarbetareförbundet har formulerat detta förhållande på följande sätt:

”Kollektivavtalen har en särskild ställning på den svenska arbetsmarknaden som är starkare än den som följer av vanliga civilrättsliga avtal. Kollektivavtalen ersätter i betydande omfattning arbetsrättslig lagstiftning och har en normerande verkan även för andra arbetstagare än de som är medlemmar i den avtalslutande löntagarorganisationen. Kollektivavtal kan även gälla före regler i lag. Kollektivavtalen bör därför under alla förhållanden jämföras med ’lag eller annan författning’.”²⁷

Redan av ingressen till referatet av *Trygg-Hansamålet* framgår att frågan som målet rör är om en enskild kan åläggas att betala skadestånd till en annan enskild med direkt tillämpning av artikel 8 och 13 i Europakonventionen.²⁸ Det framgår inte av domen att det rör sig om en generell princip att enskilda inte kan åläggas att betala skadestånd till andra enskilda vid kränkningar av fri- och rättigheter. Det framgår heller inte av domen om samma princip ska gälla artikel 11 eller P1-1, vilka är de två artiklar som främst aktualiseras när det gäller arbetsgivar- och arbetstagarorganisationers åtgärder på arbetsmarknaden.

I *Trygg-Hansamålet* tog Högsta domstolen som nämnts ställning till en direkt tillämpning av artikel 8 och 13 i Europakonventionen. Det ska därför understrykas att Högsta domstolen numera betonar att det ideella skadestånd som döms ut vid rättighetskränkningar utan stöd i lag är en rättsföljd som vilar på nationell rätt (se NJA 2012 s. 211).

När skadestånd döms ut vid kränkningar av rättigheter i Europakonventionen är det alltså enligt Högsta domstolen inte fråga om att tillämpa Europakonventionen. Högsta domstolen konstaterar istället att en rättighetskränkning som sådan utgör en skadeståndsrättslig ansvarsgrund i svensk rätt.²⁹

27 Länsrätten i Stockholms län dom den 22 december 2008 i mål nr. 972-08; Svenska Byggnadsarbetareförbundet /. Datainspektionen, s. 2. Se även Ewaldsson II, para. 63, citerad längre upp i texten.

28 Ingressen lyder: ”Beslut i fråga som tingsrätt hänskjutit till prövning av HD. En enskild kan inte åläggas att betala skadestånd till en annan enskild med direkt tillämpning av artiklarna 8 och 13 Europakonventionen.”

29 Detta är ett intressant besked bland annat i den pågående diskussionen om var gränsen ska gå för skadeståndsansvar vid kränkningar av andra rättigheter, primärt rättigheterna i regerings-

Prejudikatvärdet av *Trygg-Hansamålet* torde därför vara begränsat till just frågan om möjlighet till skadeståndsansvar mellan enskilda med en direkt tillämpning av artikel 8 och 13 i Europakonventionen.

6. AVSLUTNING

I denna framställning ställdes inledningsvis frågan vad som ska gälla i en situation där en enskild begär skadestånd av en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation som har kränkt den enskildes rättigheter enligt Europakonventionen.

På grund av sitt begränsade prejudikatvärde torde *Trygg-Hansamålet* knappast kunna ge ett relevant svar på frågan.

Om en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation – eller båda tillsammans – går över gränsen genom att vilja tvinga igenom ett avtal som strider mot Europakonventionen, eller genom att med tvång och i strid mot Europakonventionen tillskansa sig 1,5 procent av oorganiserade arbetstagares löner, torde det inte finnas mycket till stöd vare sig i Europadomstolens praxis eller genom rimlighetsresonemang, för att ansvaret för detta ska skjutas över på staten och därmed ytterst skattebetalarna.

Ett relevant svar på frågan om vad som ska gälla i en situation där en enskild begär skadestånd av en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation som har kränkt den enskildes rättigheter enligt Europakonventionen får man däremot genom Europadomstolens syn på saken: om man, som i Sverige, väljer att delegera makten över arbetsmarknaden från staten till privata parter, det vill säga arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, måste dessa parter även ta ansvar för sina egna övertramp.

Ett skadeståndsansvar för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer som kränker enskildas rättigheter enligt Europakonventionen framstår mot den bakgrunden som både rimligt och logiskt.

Lika rimligt och logiskt är det att den som vägrar följa en kollektivavtalsföreskrift som innebär att enskildas rättigheter enligt Europakonventionen kränks *inte* ska kunna bli skadeståndsskyldig – precis som Arbetsdomstolen nyligen har slagit fast.

formen – se Clarence Crafoord, *Regeringsformens fri- och rättighetsskydd och skadestånd*, SvJT 2009, s. 1062 ff. och Bertil Bengtsson, *Skadestånd vid brott mot regeringsformen?*, SvJT 2001 s. 605 ff.